

Олександр ГОЛОВКО. *Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.)*. Київ : Академперіодика, 2021. 600 с. ISBN 978-966-02-96-89-3

Вивчення історії взаємин Русі та Польщі періоду Середньовіччя має в Україні давні традиції. Та попри значну кількість праць, що торкаються окремих питань русько-польського дискурсу тієї доби, на цьому терені ще й досі залишається чимало непізнаного, дискусійного, суперечливого. Яскравим свідченням цього є ґрунтовна монографія, присвячена історії відносин Русі та Польщі на тлі міжнародного життя Європи упродовж X – першої половини XIII ст. Її автор – знаний в Україні та за її межами вчений-медієвіст Олександр Головко.

Цікавість до вивчення цієї проблематики у нього зародилася майже пів століття тому. В далекому 1972 – 1973 навчальному році тоді ще третьокурсник історичного факультету Харківського університету О. Головко ознайомився із записами давньоруських літописів та деяких інших джерел, які містили інформацію про відносини Давньоруської і Польської держав упродовж X – XIII ст. Зацікавлення переросло у студентське дослідження, результатом якого стала дипломна робота, у якій висвітлювалися взаємини цих двох слов'янських країн на основі давньоруського літописання початку XII ст. Потяг до науки привів О. Головко в аспірантуру Інституту історії АН України, де під керівництвом доктора історичних наук Миколи Котляра він захистив кандидатську дисертацію на тему «Політичні відносини Русі і Польщі (X – перша третина XIII ст.)». Згодом на її основі було підготовлено і видано окрему монографію. У 2006 р. О. Головко став доктором історичних наук, успішно захистивши дисертацію «Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи (X – перша половина XIII ст.)».

У доробку вченого – низка ґрунтовних видань, а саме: «Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв.» (Київ, 1988), «Князь Роман Мстиславович и його доба. Нариси історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII ст.» (Київ, 2001), «Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи Раннього та класичного середньовіччя» (Київ, 2006), «Князь Мстислав Мстиславович Удатний та його доба» (Кам'янець-Подільський, 2017). Крім того, О. Головко уважно стежить за поступом медієвістики в нашій країні та є укладачем довідника «Історики-медієвісти сучасної України» (Кам'янець-Подільський, 2016, 2019), який постійно доповнює свіжою інформацією. І ось перед нами нова праця вченого, яка не дублює попередні, а враховує, на чому акцентує й сам автор, «зауваження і побажання інших дослідників» (с. 509). При підготовці книжки О. Головко врахував їхні напрацювання останніх десятиліть з окресленої проблематики та заново переглянув усі «можливі для аналізу теми джерела» (с. 509).

У ґрунтовній *передмові* О. Головко проаналізував історіографію та джерельний матеріал щодо вивчення відносин Русі та Польщі X – XIII ст. Серед перших дослідників, що торкалися цієї теми, вчений називає російського історика

й письменника М. Карамзіна та німецького науковця Р. Рьопеля, який, разом із В. Арндтом, підготував до видання в XIX-му томі фундаментальної серії середньовічних джерел «*Monumenta Germaniae Historica*» давні польські аннали (рочники). Відтак О. Головка аналізує науковий доробок учених другої половини XIX – початку XX ст. Передусім звертає увагу на праці тих медієвістів, які досліджували польсько-руські взаємини крізь призму правління окремих представників династії П'ястів: Й. Карловича, А. Левицького, Т. Войцехівського, С. Смолька, К. Гурського, Л. Дроби. Чимало сюжетів з історії польсько-руських відносин міститься в узагальнюючих працях таких відомих львівських учених, як В. Абрахам, Д. Зубрицький та І. Шараневич. У Львові було видано й три томи польських середньовічних пам'яток «*Monumenta Poloniae Historica*», які підготував знаний археограф А. Бельовський. Не оминув увагою О. Головка і випускників Санкт-Петербурзького, Харківського й Київського університетів (Ф. Успенського, М. Дашкевича, В. Бузескула, І. Лінниченка, О. Шахматова, М. Грушевського), які у своїх наукових студіях теж торкалися питання взаємин Русі та Польщі.

У міжвоєнний період різні аспекти відносин двох слов'янських країн досліджували такі вчені, як М. Кордуба, І. Крип'якевич, В. Ляскоронський, О. Савич, С. Білецький, В. Пічета, Б. Греков, В. Мавродін, Б. Влодарський, Р. Якимович, А. Вількевич-Вавжиньчикова, К. Малечинський. Аналізуючи здобутки славістів другої половини XX ст. у царині вивчення історії Давньоруської та Польської держав, О. Головка звертає увагу на монографії та статті В. Пашуто, В. Королюка, Я. Зінчука, І. Шекери, Я. Ісаєвича, М. Свердлова, Н. Щавелевої, Б. Влодарського, С. Кучинського, Г. Ловмянського, Г. Лябуди, Г. Роде та деяких інших учених. Сучасну історіографію малодосліджених та суперечливих питань польсько-руських відносин репрезентують праці М. Кучинки, М. Парчевського, В. Ляски, А. Юсуповича, А. Поппе, О. Карпова, І. Колінгера, К. Беніскевича, О. Назаренка, М. Котляра, М. Бартніцького, В. Нагірного, Л. Войтовича, Д. Домбровського, В. Александровича, Н. Міки, М. Волощука, А. Федорука, Д. Харді, І. Паршина, О. Мартинюка, О. Кібіня.

Багатим є також джерельний матеріал, який стисло охарактеризовано у передмові. Йдеться, передусім, про твори давньоруського літописання: «*Повість временних літ*», *Київський літописний звід XII ст.*, *Галицько-Волинський літопис кінця XIII ст.*, *Новгородський*, *Суздальський*, *Воскресенський*, *Ніконовський* та інші літописи. Цікаву інформацію вчений віднайшов також у «*Патерику*» Києво-Печерського монастиря, у «*Повчанні дітям*» князя Володимира «*Мономаха*», «*Повісті про осліплення Василька*». Значну увагу О. Головка приділив і польським хронікам XII ст. Галла Аноніма і Вінцентія Кадлубка, Великопольській хроніці, численним польським анналам (рочникам) та пам'яткам пізньої польської хронографії XV – XVII ст. Важливе значення для дослідження теми мають німецькі хроніки Тітмара Мерзбургського та Ламберта Герсфельдського, Гільдесгаймські й Магдебурзькі аннали, матеріали канцелярії римської курії, а також свідчення чеських, угорських, скандинавських та візантійських авторів.

Слід відзначити, що передмову увиразнюють подані тут фото окремих істориків, зображення деяких хроністів та уривки з джерел. Унаочнення чорно-білі, але виразні та якісні. Позитивним моментом рецензованої праці є також чітке окреслення О. Головком «*деяких загальних методологічних питань, пов'язаних з*

проблемами зовнішньої політики і міжнародних відносин», а також обґрунтування хронологічних рамок дослідження: кінець X – перша половина XIII ст. (с. 40-45). Нижня хронологічна межа збігається з процесом формування державності Русі та Польщі і обумовлюється початком налагодження відносин між ними. Верхній часовий рубіж пов'язується із першим етапом трансформації суспільно-політичного життя у Східній Європі, спричиненого вторгненням монголів (с. 45).

Основна частина монографії складається з п'яти розділів. Перший із них має назву «Становлення відносин Русі і Польщі (кінець X – середина 30-х років XI ст.)» (с. 47-143). Тут О. Головка докладно розглянув початковий етап налагодження міждержавних контактів між двома країнами, проаналізував становище Русі та Польщі на світанку другого тисячоліття, охарактеризував політику їхніх володарів щодо печенігів, простежив перебіг і наслідки походу польського князя Болеслава I «Хороброго» на Київ 1018 р., висвітлив боротьбу між його нащадками та розкрив особливості міжнародних відносин у Центральній Європі у другій половині 20-х – на початку 30-х років XI ст.

Професор О. Головка наголошує передусім на тому, що джерела дозволяють відтворити більш-менш цілісну картину середньовічного минулого Польщі, починаючи десь із 60-х років X ст. Однак процес суспільно-політичного становлення польських спільнот зародився значно раніше. Можливо, першим державним формуванням поляків було Віслянське князівство, про існування якого довідуємося з «Життя св. Мефодія» (третья чверть IX ст.). Попри спротив, віслянський князь все-таки опинився в залежності від великоморавського володаря Святополка. У цьому контексті О. Головка намагається пролити світло на досить запутане питання, навколо якого досі точаться дискусії, про загадкову племінну спільноту лендзян. Учений схиляється до думки, що «лендзяни – це друге найменування віслян» (с.49).

Логічно й переконливо, спираючись на свідчення різних джерел, О. Головка виклав свої міркування щодо так званої «чеської теорії», яка пов'язана із Установчою грамотою Празького єпископства 973 р. (автор в двох місцях помилково називає цю церковну структуру архієпископією). У цьому документі йдеться про входження до складу Празької дієцезії території Малої Польщі, а також земель до річок Буг і Стир (на заході цього регіону мешкали волиняни, а на північному заході – прикарпатські хорвати). Вчений поділяє погляди тих істориків, які вважали, що землі Побужжя входили до складу Чеського князівства зі столицею в Празі, а в 981 (чи в 979) році їх підкорив і приєднав до своїх володінь великий київський князь Володимир Святославович. Наприкінці X – на початку XI ст. джерела, як влучно зауважив учений, уперше фіксують топонім «Польща» та етніонім «поляки» (с. 59-60).

Спираючись на свідчення «Повісті временних літ» та на повідомлення хронік Тітмара Мерзебурзького, Галла Аноніма й Вінцентія Кадлубека, О. Головка простежує хід і наслідки походу 1018 р. польського володаря Болеслава I «Хороброго» на Київ. Як наголошує автор, попри значну увагу дослідників, чимало питань, пов'язаних із цією збройною виправою, залишається до кінця не з'ясованими та дискусійними. Передусім він спростовує деякі міфологізовані свідчення у джерелах, які не збігаються з реаліями тогочасся. Одну з таких популярних у подальшій польській хронографії легенд створив (чи поширив)

Галл Аннонім. Цей хроніст, зокрема, стверджує, що при вступі до Києва князь Болеслав I «Хоробрий» вдарив мечем у Золоті ворота. Удар був такий сильний, що на мечі навіть з'явилося пощерблення. На початку XIV ст. нібито саме цей меч-щербець став однією з регалій влади польських правителів. Насправді Золотих воріт у 1018 р. в Києві ще не було, а меч-щербець було виготовлено у другій половині XII – першій половині XIII ст. (с. 105).

Заслуговують на увагу і розрахунки О. Головка щодо чисельності військ Болеслава I «Хороброго» та його союзника Святополка і з'ясування однієї з головних причин невдачі їх супротивника Ярослава Володимировича у битві на березі річки Західний Буг. Після цієї поразки військо Болеслава I «Хороброго» і Святополка пододало шлях десь у 500 км і через три тижні підійшло до Києва. Висвітлюючи події, пов'язані з перебуванням Болеслава I «Хороброго» в Києві, вчений спростовує тезу про те, що Святополк був його маріонеткою. Разом з тим, вважає О. Головка, польський князь не бажав і продовження конфронтації з Ярославом Володимировичем. Учений не погоджується з думкою тих істориків, які вважають нібито Болеслав I «Хоробрий» мав намір поділити Русь на уділи, адже на той час країну вже було поділено «на самостійні володіння» (с. 116-117). Справжня мета походу – «посадити в Києві підконтрольного полякам володаря, – наголошує автор, – не була досягнута» (с. 118-119). Тож Болеслав I «Хоробрий», не бажаючи підтримувати Святополка у подальшій боротьбі з Ярославом, пограбував і покинув Київ. Після смерті 1025 р. Болеслава I «Хороброго» у Польщі розгорілася боротьба між його нащадками. Ситуацією скористався великий князь київський Ярослав Володимирович, який 1031 р. здійснив разом із братом Мстиславом похід на Польщу. В результаті, до складу Русі було повернуто «Червенські гради», захоплені Болеславом I «Хоробрим».

Другий розділ рецензованого видання має назву «*Польща і Русь на міжнародній арені Європи (кінець 30-х років XI – перша третина XII ст.)*». У ньому автор зацентрував увагу на таких питаннях: нормалізація відносин Русі та Польщі наприкінці 30-х – протягом 40-х років XI ст.; європейська політика Русі наприкінці 60-х – упродовж 70-х років XI ст.; русько-польські відносини у 80-х роках XI – на початку XII ст.; східна політика польського князя Болеслава III «Кривоустого» у першій третині XII ст.

Як відомо, наприкінці 30-х років польським князем став Казимир I «Відновитель», якому довелося відроджувати державу після міжусобної боротьби. Одним із нагальних завдань для нього, як відзначає О. Головка, була проблема нормалізації відносин із Києвом. Новий польський правитель одружився з руською княжною, і цей шлюб, як вважає автор, «було пов'язано з початком нового етапу у розвитку відносин Русі і Польщі» (с. 145). Підтримуючи Казимира I «Відновителя», князь Ярослав Володимирович здійснив у 1041 р. похід проти Мазовецького князівства, яке виокремилася зі складу Польської держави. Однак ця збройна виправда виявилася безрезультатною. Тож 1047 р. великий князь київський вже разом із поляками знову вирушив у похід на Мазовію. Як наслідок, Мазовецьке князівство було повернуто до складу Польської держави.

У контексті висвітлення європейської політики Русі кінця 60-х – 70-х років XI ст. О. Головка розглядає похід на Київ польського князя Болеслава II «Сміливого». Ця акція відбулася 1069 р. і мала на меті, як наголошує автор, повернути

владу князеві Ізяславові Ярославичу. В результаті, Ізяслав знову утвердився на київському престолі, однак у 1073 р. був вигнаний своїм братом Святославом і в пошуках прихистку подався до Польщі. Він сподівався, що Болеслав II «Сміливий» вдруте йому допоможе. На Русі розгорілася чергова криза в державному управлінні, яка згодом, за переконанням О. Головка, «отримала загальноєвропейський резонанс» (с. 166). Дослідник докладно простежує зовнішньополітичні зусилля Ізяслава Ярославича, спрямовані на те, щоб знову утвердитися в Києві.

На той час між німецьким правителем Генріхом IV і папою Григорієм VII розгорілася боротьба за інвеституру. Кожен шукав на цьому шляху союзників. Поляки вигнали князя Ізяслава Ярославича, і він зустрівся з Генріхом IV, аби той посприяв йому у відновленні прав на престол. Водночас Ізяслав відрядив сина Ярополка до Рима. Там Ярополк намагався переконати папу Григорія VII допомогти батькові повернути княжий престол. І тільки після смерті Святослава Болеслав II «Сміливий» вирішив підтримати Ізяслава і виділив йому у підмогу збройний загін. Адаже, як слушно відзначає О. Головка, через сприятливу ситуацію особиста участь польського правителя у поході на Русь виявилася не потрібною і претензії Ізяслава було вирішено у мирний спосіб (с. 179-180).

В останнє двадцятиріччя XI ст. у внутрішньополітичному житті як Русі, так і Польщі посилюються відцентрові тенденції. Головними союзниками Польщі в цей період стають Ізяславові сини – Ярополк (князь волинський і турівський) та Святополк (у 1093 – 1113 роках великий князь київський). Спираючись на свідчення Джерел, О. Головка доводить, що тогочасна польська зовнішня політика на сході була не надто активною (с. 184-198). Ситуація змінюється з утвердженням на троні в Кракові князя Болеслава III «Кривоустого» (1102 – 1138), який одружився зі Святополковою донькою Збиславою. Навколо дати укладення цього шлюбу тривають дискусії, тож О. Головка намагається прояснити ситуацію і вважає, що весілля Збислави з Болеславом III «Кривоустим» могло відбутися «в середині або у другій половині грудня 1103 р.» (с. 201). Воюючи зі своїм (зведеним) братом Збігневом, князь Болеслав III Кривоустий звертався по допомогу до Святополка Ізяславича.

Невдовзі після приходу до влади в Києві Володимира Всеволодовича «Мономаха» (1113 – 1125) у Південно-Західній Русі розгорілася міжкнязівська війна, у яку втрутилися й поляки. Вчений докладно простежує перебіг цього протистояння, в ході якого польський воєвода Петро Власт, виконуючи завдання Болеслава III «Кривоустого», викрав перемишлянського князя Володаря Ростиславича, що суттєво послабило позиції Володимира «Мономаха». У 30-х роках XII ст. поляки проявляли інтерес до подій на Прикарпатті, але, на думку О. Головка, тогочасна східна політика Кракова не мала істотного впливу «ні на розвиток міждержавних стосунків у Центральній Європі, ні на внутрішньополітичну ситуацію в обох слов'янських країнах» (с. 221).

Третій розділ має назву «Руські і польські князівства в другій і третій третинах XII – на початку XIII ст.». Дослідник, зокрема, докладно висвітлив питання відносин руських і польських князівств в окреслений період та простежив перебіг і наслідки походу галицько-волинського князя Романа Мстиславовича на Польщу у червні 1205 р.

Дослідник цілком аргументовано акцентує на тому, що військово-політичний союз Русі і Польщі, який із середини XI ст. суттєво впливав на міжнародне життя Центральної і Східної Європи, а також допомагав верховним правителям обох держав у відносинах з іншими країнами та був гарантом збереження їхньої влади у боротьбі з внутрішньою опозицією, з часом став втрачати своє значення. А тому в середині 30-х років XII ст. чільні представники правлячих династій Русі та Польщі (великі князі й принцепси) прагнули відродження тісних політичних контактів (с. 227). Як доводить учений, досить активними були відносини між великим князем київським Всеволодом Ольговичем (1139 – 1146) і верховним володарем Польщі Владиславом II «Вигнанцем» (1138 – 1146). У 1142 р. було укладено шлюб Всеволодової доньки з Владиславовим сином Болеславом «Високим». Відтак у ході боротьби із супротивниками Всеволод Ольгович та Владислав II «Вигнанець» допомагали один одному під час військових кампаній.

У 1146 р. польським верховним володарем став Болеслав IV «Кучерявий», який теж підтримував військово-політичні стосунки з руськими князями. Підтвердженням цьому став похід поляків і русичів у Балтійський регіон 1147 р. Щоправда, як слушно підсумовує О. Головка, «в 70-х роках XII ст. у відносинах Русі і Польщі остаточно спостерігається перехід до системи взаємин, побудованих на засадах поліцентризму. З боку Польщі головним політичним центром цієї міждержавної взаємодії залишався Краків, проте він представляв у зовнішній політиці не всю Польщу, а відповідне Краківське князівство, на Русі в стосунках із західнослов'янською країною головними стають князівства Волинської землі і Галицьке князівство» (с. 248).

Наприкінці XII – на початку XIII ст. провідну роль у політичному житті Волині й Галичини став відігравати князь Роман Мстиславич. Тож О. Головка приділяє значну увагу діяльності цього володаря. Як відомо, у його науковому доробку є й окрема монографія про Романа Мстиславича. Однак на цей раз учений, з урахуванням нових досліджень, в певному сенсі корегує і власні попередні висновки щодо внутрішньої та зовнішньої політики цього володаря. Це стосується передусім подій громадянської війни, що охопила Галичину на межі 80 – 90-х років XII ст., коли тодішній волинський князь Роман Мстиславович зробив невдалу спробу утвердитися в Галичі.

Ця війна привернула увагу князів з інших східнослов'янських земель, а також правителів Польщі й Угорщини. Так, Романа Мстиславича підтримав великопольський князь Мешко III «Старий», який сподівався, що в разі потреби він допоможе йому. Однак Мешко III «Старий» прорахувався. Коли після смерті малопольського володаря Казимира II «Справедливого» він вирішив зайняти краківський престол, то Роман Мстиславич виступив на боці малолітніх синів покійного князя, який був його дядьком. Вирішальна битва між супротивниками відбулася 13 вересня 1195 р. на березі річки Мозгава. Саме Роман Мстиславович очолював військо на полі бою, перебіг і наслідки якого О. Головка простежив скрупульозно. Як відомо, взимку 1198/99 років Роман Мстиславич все-таки об'єднав під своєю владою Галичину й Волинь. Крім іншого, О. Головка приділив значну увагу походу Романа Мстиславича на Польщу в червні 1205 р. При висвітленні перебігу цієї збройної виправи, яка завершилася загибеллю галиць-

ко-волинського володаря під Завихвостом, учений постійно апелює до джерел та суджень істориків, намагаючись відтворити реальний хід подій.

Четвертий розділ рецензованої книжки має назву *«Взаємини волинської і галицької земель з польськими князівствами в першій третині XIII ст.»*. У ньому автор висвітлив питання угорсько-польсько-руських відносин, простежив хід і наслідки збройної виправи волинських князів Данила і Василька Романовичів під Каліш у 1229 р., охарактеризував становище Балтійського регіону, Волинського і Мазовецького князівств наприкінці 30-х років XIII ст., вийшовши дещо за окреслені вище хронологічні рамки.

Професор О. Головка відзначає, що загибель Романа Мстиславича спричинила кризу Галицько-Волинської держави, що знайшло свій прояв у тривалих багатолітніх конфліктах. Він характеризує їх як громадянську війну, що тривала з перервами до серпня 1245 р., тобто понад сорок років (с. 317). Упродовж усього цього періоду в непросту ситуацію, що склалася в південно-західних регіонах Русі, постійно втручалися угорські королі та володарі східних князівств удільної Польщі. Вони виношували плани підкорення чи поширення свого впливу на галицько-волинських землях. Першими до такого кроку вдалися угорський король Андрій II та краківсько-сандомирський князь Лешек «Білий», син Казимира II «Справедливого».

Спадкоємці Романа Мстиславича, його малолітні сини Данило і Василько, були змушені різними способами доводити своє право на батьківську спадщину. У 1214 р. Андрій II та Лешек «Білий» провели перемовини у Спиському замку (нині – територія Словаччини), в ході яких обговорили питання про спільні дії щодо Галичини, де тоді правив Володислав Кормильчич. В рамках підписання міждержавної угоди передбачалося також укладення матримоніального союзу шляхом одруження Лешекової доньки Соломії з Андрієвим сином Коломаном. Урешті-решт Коломана було короновано королем Галичини.

Висвітлюючи питання польсько-руських відносин у період другого і третього десятиліття XIII ст., учений зосереджується на діяльності князя Мстислава Мстиславича «Удатного», з донькою якого – Анною – згодом одружився Данило Романович. Про правління Мстислава «Удатного» О. Головка у свій час підготував і видав окрему монографію. На цей раз, крім іншого, приділяє увагу стосункам Мстислава «Удатного» з Лешеком «Білим». Краківсько-сандомирський князь мав намір запросити Мстислава «Удатного» на галицький престол і в такий спосіб *«вирішити проблему відновлення польського впливу на Прикарпатті»*. Відтак О. Головка простежує перипетії боротьби Мстислава «Удатного» за Галичину, висвітлює його відносини із зятем Данилом Романовичем, який став княжити у Володимирі. Узимку 1221/22 років князь Данило уклав угоду з Лешеком «Білим», який упродовж кількох наступних років не вдавався до ворожих акцій проти братів Романовичів (с. 377-378).

Наприкінці 20-х років Данило Романович став відігравати дедалі активнішу роль у політичному житті Волині та сусідніх польських земель. У 1229 р. Данило та Василько Романовичі у союзі з мазовецьким князем Конрадом здійснили похід у Велику Польщу проти Владислава «Лясконогого». Спираючись на свідчення джерел, О. Головка докладно описує пербіг цієї збройної виправи. Союзники оточили велике місто Каліш і спустошили навколишні території та

кілька сіл у Силезії. Перемовини з містянами завершилися укладенням угоди. Цей похід, як підсумовує О. Головка, був для братів Романовичів *«вкрай важливим передусім тим, що в цей час фактично змінилася ситуація у взаєминах руських і польських князівств. Тепер не польські володарі, а князі Волині починають переважати в цих відносинах»* (с. 400).

Серйозним чинником, на який невдовзі довелося зважати князю Данилу, стало утвердження в Мазовії німецьких рицарів. У цьому контексті О. Головка простежує процес створення тут Ордену пруських рицарів Христових, який мав протидіяти нападам язичницьких племен Балтійського регіону. У наукових колах він отримав визначення як Добжинський орден. Мазовецький князь Конрад вирішив дозволити добжинським рицарям поселитися в Дорогочині, який тоді належав Данилові Романовичу, що викликало його спротив. Професор О. Головка обґрунтовує власну версію щодо успішного походу в березні 1238 р. князя Данила проти Добжинського ордену. В результаті, цей орден припинив своє існування, *«його рицарі були захоплені у полон, а Дорогочинська волость повернулася до володінь Романовичів»* (с.426).

Останній, п'ятий, розділ монографії має назву *«Польща і Східна Європа в 40-х – на початку 60-х років XIII ст.»*. Тут дослідник охарактеризував відносини держави князів Романовичів з Малою Польщею й Мазовією у 40-х – першій половині 50-х років XIII ст., а відтак простежив події, які відбувалися в цих державних утвореннях і в Литві в умовах походів монгольського воєначальника Бурундая (друга половина 50-х – початок 60-х років XIII ст.).

Учений відзначає, що наприкінці 30-х – на початку 40-х років в історії народів Східної і Центральної Європи розпочинається нова доба. Вона була спричинена наслідками вторгнення взимку 1237/38 року монгольських військ хана Батия у Східну, а в 1241 р. – і в Центральну Європу. Після цього у нижньому Поволжі постало монгольське політичне утворення, яке досить швидко трансформувалося у повноцінну державу – «Орду». Тож володарі руських і польських князівств у своїй зовнішній політиці були змушені зважати на *«можливу реакцію з боку ординців»* (с. 430-431). Та попри це, Данило і Василько Романовичі активно розбудовували Галицько-Волинську державу, втручалися в конфлікти у Малій Польщі, формували коаліції з одними польськими князями проти інших. Руські дружини неодноразово брали участь у бойових діях на польських теренах, про що докладно висвітлено в цьому розділі. Крім того, автор також акцентує на відносинах братів Романовичів з угорським королем Белою IV, з папою Інокентієм IV, литовськими князями, ординськими ханами та воєначальниками.

Невдовзі після монгольської навали хана Батия нарешті було покладено край зазіханню угорського короля Бели IV та його зятя Ростислава Михайловича на панування в Галичі. Допомогати їм у боротьбі за Галич проти Данила і Василька Романовичів зголосилися і деякі польські князі, на чому аргументовано акцентує О. Головка. Вирішальна битва відбулася у 1245 р. під Ярославом. Крім Бели IV, військову допомогу Ростиславу Михайловичу надав сандомирський князь Болеслав V *«Сором'язливий»*. Натомість Романовичів підтримав мазовецький правитель Конрад, литовський володар Міндовг, половецькі заго-ни. Під Ярославом князь Данило та його союзники здобули перемогу і, таким чином, підсумовує О. Головка, завершилася сорокалітня війна Романовичів

у справі збирання батьківської «вотчини» (с. 458). Відтак Данило Романович став союзником Бели IV і навіть втрутився у боротьбу за спадок австрійських герцогів Бабенбертів. Автор, зокрема, докладно висвітлює участь Данила Романовича у складі коаліції на чолі з Белою IV у війні проти чеського короля Вацлава I та його сина Пршемисла Отакара II. Дружини Романовичів неодноразово брали участь у бойових діях на польських теренах, разом із польськими союзниками здійснювали збройні виправи в Балтійський регіон і до Чехії, хід яких докладно висвітлено в цьому розділі.

У стислій післямові О. Головка прозрадив окремі моменти свого зацікавлення русько-польськими відносинами X – першої половини XIII ст. Крім того, тут учений дещо конкретизував вибір верхньої хронологічної межі свого дослідження та влучними штрихами окреслив долю Галичини й Волині від останніх десятиліть XIII – до кінця XIV ст.

Суттєво увиразнює монографію поданий тут чималий блок ілюстрацій. Вони якісні та структуровані за розділами. Однак назви до ілюстрацій №8 першого розділу (с. 516) та № 5 четвертого розділу (с. 537) – базиліка Внебовзяття Пресвятої Діви Марії у Гданську та костел Внебовзяття Пресвятої Діви Марії у Кракові, можливо, краще прозвучали б у традиційну для українців варіанті – базиліка та костел Успіння Пресвятої Богородиці. У книжці знаходимо також «Хронологічний вказівник», стислу бібліографію з теми дослідження, «Покажчик авторів», до чийх праць апелює науковець, та «Покажчик головних історичних постатей». На нашу думку, тут варто було б вмістити генеалогічну таблицю володарів, які згадуються на сторінках монографії.

Отже, упродовж X – першої половини XIII ст. в історії відносин Русі та Польщі відслідковуються як позитивні, так і прикрі моменти. З одного боку, між правителями обох країн укладалися мирні угоди і взаємовигідні династичні шлюби, а з іншого боку – мали місце підступні вчинки, здійснювалися військово-вторгнення, що супроводжувалися спустошенням значних територій та захопленням бранців. До таких контраверсійних дій руських і польських князів спонукали різні обставини, на яких упродовж усієї студії і акцентує Олександр Головка. Його монографія є чи не першим в українській історіографії системним дослідженням, яке охоплює вивчення такого великого часового проміжку з історії русько-польських відносин.

Все це у висліді дає підстави твердити, що ґрунтовна праця О. Головка стане в нагоді студентам, аспірантам, викладачам вишів, зокрема при підготовці лекційних курсів з історії Центрально-Східної Європи, ну а науковців-медієвістів спонукатиме до подальших досліджень з окресленої проблематики.

Ігор Ліхтей